

což mělo dle jeho soudu výrazně přispět k naplnění amerických bezpečnostních zájmů. Brzezinského predikce z počátku devadesátých let byla sice v určitých (hlavně vojenských) aspektech nepřesná, poněvadž značně podcenil sílu americké armády a absolutně nedokázal odhadnout šířku vojenské koalice, která se v rámci operace Pouštní bouře velmi rychle vypořádala s iráckými agresory (ač Husajn zůstal u moci), ale apel na vyvinutí komplexnější politické strategie nutné k řešení složitých problémů širšího Blízkého východu byl, jak se ukázalo o pár let později, naprosto namístě.

Vcelku logicky se proto na začátku nového tisíciletí vymezil i proti unilaterálně vedené americké invazi do Iráku. Zhruba rok po útocích z 11. září 2001, když začaly plány administrativy George Bushe ml. nabírat konkrétní podobu a souvislost mezi Husajnovým režimem a atentátníky z al-Káidy slábla, se Brzezinski opět ocitl v táboře hlasitých kritiků americké zahraničněpolitické koncepce. Přitom studenoválečný jestřáb, jak bývá často Brzezinski popisován, se v minulosti nebránil užití síly ani vojenské přítomnosti amerických jednotek v oblasti Perského zálivu. Byla to koneckonců Carterova administrativa, jež v roce 1980 iniciovala vznik Sil rychlého nasazení (Rapid Deployment Joint Task Force), jejichž reorganizací o tři roky později vzniklo tzv. Velitelství střed (United States Central Command), tedy základní pilíř pro rozšiřování americké působnosti v regionu Blízkého východu. Leč jak připomíná v jedné z kapitol Francis Fukuyama, Brzezinski nikdy nepodleh apokalyptickým scénářům globálního konfliktu s „islámofašisty“, který se po tragických útocích v New Yorku a Washingtonu snažila účelově vykreslovat část americké pravice.

Kritickými komentáři nešetřil Zbig ani v posledních letech. Ačkoliv v prezidentských volbách veřejně podporoval Baracka Obamu, na němž oceňoval přehled o proměnách mezinárodní arény a detailní povědomí o narůstající komplexnosti a složitosti globální situace, postupem času mu začal čím dál intenzivněji vyčítat selhání „strategického odhodlání“, případně „strategické vize“. Jak uvádí v rozhovoru s Gatim v poslední kapitole celé knihy: „V rozhodující chvíli [Obama] vyměkl a nedokázal si stát za svým.“ A pro

Brzezinského, ať už měl pravdu, či se mýlil, byla povětšinou typická konzistentnost a integrita postojů, což z knihy zřetelně vyplývá. Tato sbírka esejů pak poslouží zejména jako obecný úvod do profesního života, názorového naladění a díla Zbigniewa Brzezinského, ale rozhodně nemá ambici dopodrobna pokrýt Brzezinského akademickou a publikační činnost, když zvláště tituly vydané po roce 1990 by dozajista měly být podrobeny hlubšímu rozboru a kritické reflexi. Současně nelze přehlédnout kvalitativní rozdíly mezi jednotlivými esey a čas od času zbytečné omílání již vyřčeného (např. opakující se výčty diplomatických úspěchů). Obecně vzato, Gatiho publikace by měla být vnímána jako první malý krůček směrem k podrobné intelektuální biografii, kterou si osobnost Brzezinského formátu bezesporu zaslouží.

Jaroslav Mrázek

DOI: 10.14712/23363525.2017.47

Gary Goertz – James Mahoney: *A Tale of Two Cultures. Qualitative and Quantitative Research in the Social Sciences*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2012, 238 s.

Již v úvodu může být předesláno, že čtenář se zájmem o problematiku metodologie může předkládanou publikaci jen uvítat. Jednak rozšiřuje v české vědě sporadicky diskutovanou oblast vzájemných vztahů a specifík kvalitativní a kvantitativní metodologie¹ a jednak ukazuje jiný analyticko-komparativní pohled na komplementaritu těchto přístupů, vycházející z řešení kauzality procesů. Autoři Gary Goertz a James Mahoney patří k předním metodologům a toto systematicky pojednané zpracování bezesporu náročného tématu, prezentované na politicko-sociálních studiích, jen dokládá jejich erudovanost.

¹ Zmíňme alespoň publikace Ivany Loučkové: *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu*. Praha: SLON, 2010; Františka Ochrany: *Metodologie sociálních věd*. Praha: Karolinum, 2013; a samozřejmě jednu z řady metodologických učebnic Jana Hendla: *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005.

V úvodní části autoři prezentují své cíle, záměry a přístupy. Podle nich by měla být publikace významná ve dvou aspektech: (1) má zpochybnit vzájemně sebestřednou pozici obou metodologií; (2) má přispět k jejich dialogu, který autoři vidí jako efektivní a přínosný pro komplexní, tedy smíšený design výzkumu (s. 2). V takto načrtnuté perspektivě je důležité porozumění „té druhé“ kultuře, jejím normám a praktikám, to znamená uvědomění si distinkcí v kladení výzkumných otázek a ve stanovení cílů, potažmo uvědomění si rozdílných pozic obou metodologických paradigmat. Sami autoři přirovnávají svůj pohled ke kontaktu mezi dvěma kulturami, jež představují dva soubory specifických hodnot, norem, způsobu myšlení a praktik. Na vnitřní heterogenitu každé metodologie pak nahlíží jako na „subkultury“, tedy např. frekvenční statistická škola versus Bayesiánský přístup v „kvantitativní kultuře“, interpretativní přístup versus kauzální vyvozování v „kvalitativní kultuře“ (s. 1–4).

Jak bylo naznačeno, jejich postup je založený na myšlence popsat a porovnat explicitní a implicitní praktiky obou metodologií na základě kauzálního vyvozování (tedy ponechávají stranou interpretativní subkulturu, s. 4–5). Avšak zatímco je kauzalita v kvantitativní kultuře explicitně vyjadřovaná, v té kvalitativní se naopak jedná o implicitní logické postupy. Aby bylo možné obě metodologie analogicky komparovat (nikoliv však hodnotit!), volí autoři jako sjednocující bázi matematiku, respektive popis kauzálních mechanismů pomocí formálního jazyka logiky. Ačkoliv je pak sdílený matematický základ formulován v kvantitativní metodologii skrze (explicitně vyjadřovanou) statistiku a pravděpodobnost a ve kvalitativní kultuře skrze (doposud implicitní, a proto jen tušenou) teorii logiky a množin (*logic and set theory*) (s. 2), oba metodologické směry jsou postaveny na stejnou rovinu, tj. ani jeden z nich nedisponuje váženějšími kritérii pro srovnání. Teorie logiky a množin však není příliš obvyklým prostředkem vyjadřování v kvalitativním výzkumu (s. 17). Po úvodní části proto následuje kapitola *Mathematical Prelude: A Selective Introduction to Logic and Set Theory for Social Scientists*, ve které autoři poskytují alespoň základní orientaci

v matematice, respektive logice, potřebnou pro porozumění jejich postupům – na kolik je tento krok dostačující, záleží už pak na dispozicích čtenáře. Analytický základ veškerých technik a přístupů, s kterými Goertz a Mahoney pracují, spočívá v analýze *within-case* a analýze *cross-case*. Analýza *within-case* se provádí v kvalitativním výzkumu a jedná se o analýzu jednotlivých případů, naopak analýza *cross-case*,² která je příznačná pro statistickou kulturu, je zaměřená na výzkum populací jako souboru případů (s. 10–11).

Atribut, který obě metodologie navzdory principiální diferenciaci ve výzkumném designu nebo analýze dat sdílejí, je logicky popsán systematický způsob inference (vyvozování). Právě tento předpoklad je zřetelně argumentován ve čtyřech ústředních částech knihy (*I. Causal models, II. Within-case analysis, III. Concept and measurement, IV. Research design and generalization*), přičemž však, jak autoři předesílají, z důvodu absence jasného rámce kauzálního vyvozování budou hlavní prostor věnovat právě kvalitativním postupům kauzálního vyvozování, aniž by však právě této výzkumné tradici přisuzovali větší význam (s. 3). V jednotlivých kapitolách jsou postupně osvětlována specifika přístupů, metodologické rozdíly, nebo naopak shody, slabiny, nebo naopak silné stránky, které jsou v závěru knihy (kap. 17) užitečně shrnuty do pěti dichotomizujících linií. Právě díky této rekapitulaci vynikne záměr autorů, tedy zdůraznění specifik a zároveň komplementarity kvalitativní a kvantitativní metodologie, a proto stojí za to se právě touto optikou s obsahem knihy seznámit.

První dichotomizací je studium „jednotlivých případů“ (*individual cases*), které je obecně doménou kvalitativního paradigmatu a spočívá v hledání příčin pozorovaných jevů. V analytickém přístupu *within-case* se pro zjištění příčinných mechanismů užívá několik technik, které pracují s proměnnými jako prvky kauzálnosti, tedy bez ohledu na jejich hodnoty, jako je tomu v kvantitativní metodologii. Provádí se

² Z důvodu neexistence ustálených ekvivalentů anglických termínů v češtině je v příspěvku užívána původní terminologie.

tzv. technika sledování procesů (*process tracing*, s. 100–114), jež má ukázat kauzální vliv nezávislé proměnné na závisle proměnnou, dalším nástrojem je model teorie množin, kdy se pracuje buď s jednotlivými příčinami jako nutnými podmínkami a/nebo se pátrá po mechanismu kombinací dostačujících podmínek (s. 109). Pro posouzení příčinnosti určitého faktoru se může použít kontrafaktuální analýza (*counterfactual analysis*) (s. 115–124), což znamená imaginaci možných alternativ daného případu (s. 116) jako „*rerun of history*“ (s. 122). Tyto techniky se naopak neužívají v kvantitativním přístupu, avšak aplikace sledování procesů a kontrafaktuální analýza se mohou uplatnit při ověření platnosti hypotéz pomocí jednotlivých případů nebo při interpretaci statistického odhadu či generalizaci kauzálních účinků (s. 106, 122).

Druhým dichotomizujícím atributem je přístup ke „kauzalitě“ a vypracování „kauzálních modelů“ (*causality and causal models*), které autoři vystihují pomocí dvou způsobů tázání: buď je to otázka po příčinách důsledků (*causes-of-effects*), uplatňovaná v kvalitativním výzkumu, anebo je to otázka po důsledcích příčin (*effects-of-causes*), na nichž stojí kvantitativní přístup (s. 41–50). Jednoduše řečeno jde o to, že se v kvalitativním výzkumu hledá pro konkrétní jev mechanismus příčin a stanovení kauzality pak celkově vychází z INUS podmínek, tedy z definování podmínek nepostačujících, ale nutných pro kombinaci podmínek, kdy tato kombinace není naopak nutná, ale je postačující pro realizaci důsledku (s. 24–25). Kvantitativní přístup naproti tomu ověřuje průměrný vliv stanovené nezávisle proměnné a závisle proměnné (*average treatments effects*). Kauzální modelování (s. 51–63) se pak provádí v kvalitativní tradici pomocí již zmíněné teorie množin nebo principů ekvifinality. V modelech teorie množin operují kauzální faktory jako „balíčky“ kombinací INUS podmínek, které působí jako dostačující pro výsledek, a ekvifinalita zase vychází z předpokladu, že k jednomu výsledku je možné dojít několika způsoby (*paths*) (s. 58–60), k ověření se pak použije kontrafaktuální analýza. Naopak v kvantitativní metodologii se pracuje na základě principů linearity a nikoliv pomocí agregace proměnných jako v kvalitativním přístupu

a hypoteticky předpokládaný efekt proměnných se ověřuje statistickými testy.

V souvislosti s problematikou kauzality je třeba upozornit na kapitulu *Hume's Two Definitions of Cause*, v níž autoři interpretují odlišnost obou metodologií v kontextu dvouvýznamové definice o příčině a důsledku D. Huma (s. 75). První část definice představuje tzv. konstantní konjunkci kauzality, kdy jde jednoduše řečeno o formuli „pokud je A, pak je B“, přičemž A je dostačující podmínkou a soudě podle toho existuje mnoho příčin jedné události. Druhou, tzv. kontrafaktuální část definice autoři vztahují ke kontrafaktuální teorii kauzality D. Lewise (s. 75–76) a jedná se o formuli „když nebude A, nebude ani B“, kdy A je podmínkou nutnou, neboť pokud je absence příčiny, je i absence důsledku, a tedy nepřipouští se více příčin jevu. První část definice by měla odpovídat pojetí kauzality v kvantitativním výzkumu a kontrafaktuální část kvalitativnímu pojetí, avšak podle autorů takové striktní vyhranění neplatí a spíše v kvantitativním přístupu obě části definice fúzí do jedné a v kvalitativní metodologii koexistují vedle sebe (s. 81).

Třetí dichotomizace se týká „povahy výzkumného předmětu“, tedy zda se pracuje s populacemi, nebo malými počty případů, a spolu s tím je řešena také otázka generalizace. V kvalitativním přístupu probíhá generalizace (s. 192–204) tak, že se hledá optimální vysvětlení výsledku, včetně identifikací nutných faktorů v jednotlivých případech, a tedy je možná pouze omezená generalizace. Naopak silné generalizace se dosáhne v kvantitativním výzkumu pomocí průměrného účinku pro specifikované proměnné, i když se může použít kauzální mechanismus konkrétního případu pro reprezentaci populace.

Čtvrtá dichotomizační linie se týká způsobu „měření, přístupu k chybě a kódování“. Rozdíly ve způsobu měření už v podstatě vyplývají z faktu, že jedna metodologická kultura používá čísla a druhá slova. V kvalitativním výzkumu se v této souvislosti pracuje s významem a konceptem, to znamená použití sémantického přístupu a identifikace vnitřních atributů potřebných pro vytvoření kauzálního modelu (s. 127–128). Naopak v kvantitativním výzkumu se badatelé primárně soustředí na měření latentních

proměnných a snaží se identifikovat správné indikátory, které s těmito latentními proměnnými korelují (s. 127–128). V rámci problematiky měření autoři upozorňují na nepřesné užívání termínů „indikátor“ a „proměnná“, které totiž mohou nabývat odlišných sémantických obsahů v jedné či druhé kultuře. V kvantitativním výzkumu se standardně užívá termín proměnná jako latentní konstrukt teoretického zájmu a indikátor referuje k numerickým datům pro měření latentního konstruktů (s. 140). V jazyce kvalitativní metodologie se oba termíny užívají nejednotně a podle autorů neadekvátně, a proto paralelně místo nich doporučují rozlišovat „koncepty“ a „data“. Konceptem míní kategorii členství jednotlivých případů, a to v jejich různých mírách členství, jako data pak definují kvalitativní a kvantitativní informace, které jsou užity pro vyhodnocení míry členství případů (s. 141). Vztah mezi koncepty a daty je sémantický (jak jsou užita data pro vyjádření významu), naopak vztah mezi proměnnou a indikátorem je dán měřením proměnných. Dalším specifíkem této dichotomizační linie je přístup k chybě. Pro kvalitativní výzkumníky jsou relevantním důkazem případy s extrémní hodnotou (tj. ideální případy), které buď korespondují s definicí kauzálního vztahu, nebo ne. Naopak kvantitativně zaměřený badatel se vyhýbá extrémním hodnotám a relevantní jsou pro něho případy s průměrnou hodnotou. Třetím specifíkem je kódování, pro něž se v kvalitativní kultuře užívá analýza fúze množin (*fuzzy-set analysis*), řešící převod vztahu konceptu a dat na jazykové termíny. Jinak řečeno se zjišťuje, do jaké míry jsou data „členové“ kategorií odpovídající vzhledem k nastaveným kategoriím, tedy badatel se např. táže v konceptu „vysoký“ po podmínkách členství jednoho muže v souboru vysokých mužů. V kvantitativním výzkumu se naopak užívají data v lineárním vztahu (na rozdíl od kvalitativního), takže výzkumník bude vzhledem k proměnným pátrat po „skóre daného muže“ v proměnné „úroveň vysokosti“ (s. 142).

Posledním atributem dichotomizace je charakter kauzálního vyvozování založeného buď na „asymetrii“ v kvalitativní metodologii, nebo na „symetrii“ v kvantitativní metodologii. V kvalitativní metodologii se předpokládá, že koncept

a jeho opozice nejsou symetrické a mohou vyžadovat různé definice měření. Zakládá se tak asymetrický pohled na kontrafakta (např. „demokracie“ versus „autoritářství“), v nichž změna v jednom směru nemusí být souměrná se změnou v jiném směru, např. tedy jedna sémantická transformace se týká ekonomického vývoje a jiná zaostalosti (s. 171). Kvantitativní badatelé uplatňují symetrické kauzální argumentace, kdy stejné proměnné vysvětlují přítomnost nebo naopak absenci výsledku. Např. koncepty „vývoj“ versus „zaostalost“ (tamtéž) budou v kvantitativním přístupu nahlíženy jako symetricky převrácené hodnoty, tj. „vývoj“ je opačnou hodnotou k „zaostalosti“, přičemž měření probíhá pomocí stejných dat pro oba koncepty.

Celkově lze tuto publikaci označit za obhaceni problematiky metodologie bez ohledu na kvalitativní nebo kvantitativní preferenci badatele. Přínos knihy zde již byl naznačen, tedy že jde o netradiční systematicky a konzistentně pojatou komparaci obou kultur z pohledu kauzality, což umožňuje akcentovat jak jejich odlišnosti či specifika, tak současně tím podtrhnout komplementaritu obou přístupů. Autorům šlo o vzájemné porozumění specifickým a zároveň analogiím obou subkultur a to se jim zdařilo. Vedle toho je však třeba zdůraznit ještě jeden aspekt, a to je dekonstrukce implicitní logiky kauzálního vyvozování v kvalitativním výzkumu na matematickém základu. Právě tento přístup totiž ukazuje jednak nové systematické uchopení kvalitativní metodologie a jednak ji činí více čitelnou pro kvantitativně zaměřené vědce, neboť principy vyplývání jsou popsány pomocí jasných symbolů a formulí.

Na druhé straně se však čtenář v průběhu čtení textu musí vypořádat s tematickou mozaikovitostí jednotlivých částí a kapitol. To sice umožňuje číst publikaci selektivně (s. 13), ale je otázkou, zda to zbytečně neoslabuje konzistenci textu, a poněkud se tím opomíjí, že čtenář neznalý problematiky potřebuje jasné přemostění mezi tématy.

Autoři vidí hlavní význam dialogu mezi oběma metodologiemi především pro účely designování smíšených výzkumů (s. 222–226). Ovšem publikace může více přiblížit kauzální postupy kvalitativní metodologie i v sociologii,

a to např. při sledování procesů fungování institucí nebo procesů rozhodování ve studiu organizací. Ovšem v této souvislosti je třeba uvést jednu nesmělou pochybnost, že problémem může být motivace kvalitativních metodologů takovou publikaci nejen přečíst, ale naučit se chápat či nahlížet kvalitativní metodologii právě jazykem

matematických vzorců a symbolů, potažmo takto metodologicky přemýšlet. Na druhé straně však může být právě takovýto text podnětem, jak si tuto praxi začít osvojovat.

Eva Šerá

DOI: 10.14712/23363525.2017.48